

Tit Livij: Od ustanovitve mesta (1.1–1.7)

Prevedel Primož Simoniti

ANTENOR IN VENETI PRISTANEJO V ITALIJI

¹ Že od vsega začetka¹ je dobro znano, da so se po padcu Troje Ahajci surovo znesli nad preživeli Trojanci, samo proti dvema, Eneju in Antenorju, so se zaradi starega gostinskega prijateljstva in ker sta se zmeraj zavzemala za mir in vrnitev Helene, odpovedali slehernemu vojnemu pravu. ² Nato je po raznih nezgodah Antenor z množico Enetov, ki so bili zaradi upora pregnani iz Paflagonije in so, ker so pred Trojo izgubili kralja Pilajmena,² iskali voditelja in bivališče, prišel v najbolj notranji zaliv Jadranskega morja.³ Eneti in Trojanci so pregnali Evganejce, ki so prebivali med morjem in Alpami, in zasedli njihovo ozemlje. Kraj, kjer so najprej stopili na kopno, se imenuje Troja in po njem so poimenovali Trojanski okraj. Vsemu ljudstvu je ime Veneti.

ENEJ PRISTANE V ITALIJI

⁴ Enej, ki je zaradi podobne nesreče zbežal iz domovine, a ga je vodil preroški izrek, da bo začetnik nečesa mnogo večjega, je prišel najprej v Makedonijo, od tam ga je iskanje novega bivališča zaneslo na Sicilijo, s Sicilije pa je z ladjevjem dosegel lavrentsko ozemlje. Tudi ta kraj se

- ¹ Prevod prvih petih knjig Livijevega dela *Od ustanovitve mesta*, ki je ostal v zapuščini profesorja Primoža Simonitija, bo letos izšel pri Slovenski matici.
- ² Homerski junak (*Iliada* 2.851).
- ³ Eneti so bili zavezniki Grkov pred Trojo, ki naj bi bila po Eratostenovem izračunu padla leta 1185/84. Antenor je gostoljubno sprejel Odiseja in Menelaja, ko sta prišla kot odposlanca Grkov v Trojo (*Iliada* 3.207), o Eneju pa ni takih poročil. Po tradiciji velja Antenor za ustanovitelja Patavija (Padove).

imenuje Troja. ⁵ Ko so se Trojanci, ki so po skoraj neskončnem blodenju rešili samo orožje in ladje, tam izkrkali in plenili po deželi, so iz mesta in s podeželja prihiteli kralj Latin in Aborigini, ki so živeli tod, da bi se z orožjem ubranili pred nasiljem prišlekov. ⁶ O tem imamo dvojno izročilo: eni poročajo, da je bil Latin premagan v bitki in je z Enejem sklenil mir in ga nato sprejel v sorodstvo, ⁷ drugi pa, da je, ko so se bojne vrste razpostavile in preden bi zadonela znamenja za boj, sredi prvakov stopil naprej iz vrste Latin in pozval vodjo prišlekov na pogovor. Nato je povprašal, kdo so ti ljudje, od kod so, kakšna nesreča jih je pregnala zdoma kot ubežnike in s kakšnim namenom so se izkrkali na lavrentsko ozemlje.

⁸ Ko je slišal, da sestoje trume iz Trojancev, da je njihov vodja Enej, sin Anhiza in Venere, da je bilo njihovo rodno mesto požgano, zato so zbežali iz domovine, in da iščejo kraj, kjer bi ustanovili mesto, mu je iz spoštovanja do plemenitosti tega ljudstva in njegovega junaka ter njegove pogumne pripravljenosti na boj ali mir in v zagotovilo prihodnjega prijateljstva segel v desnico. ⁹ Zato sta vodji sklenila zavezništvo, vojski sta pozdravili druga drugo. Latin je sprejel Eneja k sebi v goste in tam je pred hišnimi bogovi dodal javnemu zavezništvu zakonsko zvezo, s tem da je dal Eneju hčer za ženo. ¹⁰ To dejanje je zares potrdilo upanje Trojancev, da bo na trdnih in trajnih bivališčih konec njihovega blodenju. ¹¹ Ustanovili so mesto, Enej ga je po ženi poimenoval Lavinij. V kratkem se je iz novega zakona rodil moški potomec, ki so mu starši dali ime Askanij.

² ¹ Potem so bili napadeni oboji, Aborigini in Trojanci. Turn, kralj Rutulcev, ki mu je bila pred Enejevim prihodom obljubljen Lavinija, je težko prenesel, da ima prišlek prednost pred njim, in je udaril z vojsko obenem nad Eneja in Latina. ² Nobena stran ni srečno odšla iz boja: Rutulci so bili premagani, zmagovalci Aborigini in Trojanci so izgubili vodjo Latina. ³ Zato se Turn in Rutulci niso zanašali na svoje sile, ampak so se zatekli k cvetoči moči Etruščanov in njihovem kralju Mezenciju, ki je vladal v Ceri, tedaj mogočnem mestu, in že od vsega začetka ni bil vesel nastanka novega mesta; ker je že tedaj menil, da bo trojanska država narasla bolj, kakor bi bilo varno za sosede, se je s svojo vojsko brez pomislekov pridružil Rutulcem. ⁴ Da bi glede na grozote tako velike vojne pridobil na svojo stran Aborigine in bi vsi živeli ne le po istem pravu, ampak tudi pod istim imenom, je Enej preimenoval obe plemeni v Latine. ⁵ Odtlej niso Aborigini v ničemer zaostajali za Trojanci v privrženosti in zvestobi Eneju. Čeprav je bila Etrurija⁴ tako

4 Vrhunec moči so Etruščani dosegli šele v 6. stoletju, Livij ga pomika nazaj v mitične čase, ne pove pa ničesar o njihovem izvoru.

mogočna, da je s slavo svojega imena zapolnila ne samo dežele, ampak tudi morje po vsej dolžini Italije od Alp do sicilske ožine, se je Enej zanašal na razpoloženje obeh ljudstev, ki sta se iz dneva v dan zraščali v eno, in je kljub vsemu odpeljal čete na bojišče, četudi bi se bil lahko v vojni branil izza obzidja. ⁶ Bitka se je končala ugodno za Latine, za Eneja pa je bila tudi zadnje dejanje v njegovem umrljivem življenju. Pokopan leži, kakorkoli mu že moramo in smemo reči, na bregu reke Numika; imenujejo ga *Iuppiter Indiges*.⁵

ASKANIJ

³ Askanij, Enejev sin, še ni bil zrel za vladarja, a je bila njegova oblast do polnoletnosti neokrnjena; pod ženskim skrbništvom – takó sposobna je bila Lavinija – sta v vmesnem času pripadala otroku latinska država in po dedu in očetu podedovana kraljeva oblast. ² Ne bom se prerekal o tem – kdo neki bi namreč v tako starodavni stvári trdil kaj določnega? – ali je šlo za Askanija ali nekoga starejšega, ki ga je rodila Kreúza, ko je še stal nepoškodovani Ilion, od koder je na begu spremljal očeta; prav tega Julia šteje družina Julijcev⁶ za začetnika svojega imena. ³ Ker se je prebivalstvo Lavinija silovito razmnožilo, je Askanij – kjerkoli že se je rodil katerikoli materi, vendar nesporno drži, da je bil Enejev sin – prepustil materi ali mačehi cvetoče in za tedanje razmere mogočno mesto in sam ustanovil pod Albansko goro novo mesto, ki je dobilo po svoji legi na razpotegnjenem grebenu ime Longa Alba. ⁴ Med začetki Lavinija in ustanovitvijo iz njega izpeljane nove naselbine Albe Longe je minilo skoraj trideset let. Vsekakor je njuna moč tako narasla, posebej z zmago nad Etruščani, da si ne ob Enejevi smrti in ne med ženskim skrbništvom in prvimi začetki otrokovega kraljevanja niso upali priti nadnju z orožjem Mezencij ali Etruščani ali katerikoli drugi sosedje. ⁵ V mirovni pogodbi je bilo določeno, da je meja med Latini in Etruščani reka Albula, ki se zdaj imenuje Tibera.

ALBA LONGA IN NJENI KRALJI

⁶ Potem vlada Silvij, Askanijev sin, po nekem naključju rojen v gozdu. ⁷ Ta zaplodi Eneja Silvija, on pa Latina Silvija, ki je ustanovil nekaj novih

5 »Domači Jupiter«; Dionizij Halikarnaški 1.64.5 ga imenuje θεὸς Πατήρ χθόνιος, »Božanski prednik na zemlji«.

6 Cezar in Avgust sta močno poudarjala, da izvira *gens Iulia* od Julia in potemtaka od Enejeve matere, Venere; Livij je do te genealogije očitno kritičen.

naselbin, imenovanih Stari Latini.⁷ Priimek Silvijci so ohranili vsi, ki so pozneje kraljevali v Albi. ⁸ Od Latina je izviral Alba, od Albe Atij, od Atija Kapij, od Kapija Kapet, od Kapeta Tiberin, ki je pri prečkanju reke Albule utonil in dal reki ime, običajno med prihodnjimi rodovi. ⁹ Nato je vladal Agripa, Tiberinov sin, po Agripi Romul Silvij, ki je podedoval oblast po očetu. Ko je vanj udarila strela, je osebno izročil kraljevo oblast v roke Aventinu. Ta je pokopan na tistem griču, ki je zdaj del mesta Rima, in mu je dal ime. Potem je vladal Proka. ¹⁰ Zaplodil je Numitorja in Amulija; ker je bil Numitor najstarejši v njegovem potomstvu, mu je zapustil staro kraljestvo rodū Silvijcev. Toda več je premoglo nasilje kakor očetova volja in spoštovanje prvorojenstva: Amulij prežene brata in zavlada. ¹¹ Prvemu hudodelstvu doda drugo: pobije bratovo moško potomstvo, bratovo hčer Reo Silvijo pod pretvezo, da ji izkazuje čast, naredi za vestalko in ji z dosmrtno zaobljubo devištva odvzame upanje na materinstvo.

ROMUL IN REM

⁴ Vendar mislim, da je morala usoda hoteti, naj nastane takó mogočno mesto in se začne največja oblast, ki zaostaja samo za božjo močjo. ² Vestalki je bila storjena sila, in ko je rodila dvojčka, je, bodisi ker je sama verjela, bodisi ker je bilo bolj častno naprtiti krivdo bogu, povedala, da je Mars oče otrok nejasnega izvora. ³ Toda ne bogovi ne ljudje pred kraljevo okrutnostjo ne rešijo ne nje same ne zároda: zvezano svečenico da vtakniti v ječo, otroka ukaže vreči v mimo tekočo reko. ⁴ Po nekem božjem sklepu je Tibera ravno prestopila bregove, na poplavljenih površinah ni bilo mogoče nikjer priti do pravega rečnega toka in sluge, ki so prinesli otroka, so pričakovali, da ju bo že zalila tudi leno tekoča voda. ⁵ Tako odložijo, kakor da so izpolnili kraljev ukaz, dojenčka v najbližji poplavni zatok, kjer stoji zdaj Ruminina⁸ smokva, nekoč baje imenovana Romulova.

⁶ Tam je bila tedaj širna pustota. Ko so upadajoče vode naplavile sem ter tja zibajoče se korito, v katerem sta bila izpostavljena otroka, na suho plitvino, pripoveduje zgodba, da je otroško vekanje privabilo

7 *Prisci Latini*: tako so označevali 30 naselbin, ki so pod oblastjo Albe Longe pripadale tim. Latinski zvezi, ki pa je izmišljija rimskih analistov. Deželi ob spodnji Tiberi so rekli Stari Lacij (*Latium vetus*).

8 *Ficus Ruminalis/Romularis*, »Dojkina« ali »Dojiljina smokva«, po boginji doječih čred in dojenčkov Rumíni. V Livijevem in Ovidijevem času (*Fasti – Rimski koledar* [slovenski prevod Nada Grošel] 2.411) so še kazali ostanke starodavnega drevesa.

žejno volkuljo z okoliških gora, da je krenila s poti; dojenčkoma je ponudila povešene seske in ravnala z njima tako nežno, da jo je našel nadzornik pastirjev kraljeve črede – ime mu je bilo menda Favstul – ko ju je oblizovala z jezikom. Prinesel jo je k stajam in ju prepustil ženi Larenciji v rejo. ⁷ Nekateri menijo, da so pastirji imenovali Larencijo Lupa,⁹ ker je šla z vsakim, in to naj bi bil povod za čudežno zgodbo. ⁸ Tako rojena in tako vzrejena nista med doraščanjem lenarila pri stajah in čredah, ampak sta lovila po hribih in dolih. ⁹ To je krepilo njune telesne in duševne moči in nista se spopadala samo z divjimi zvermi, temveč sta napadala s plenom otovorjene razbojnike, delila uplenjeno blago s pastirji in v tropu mladcev, ki je naraščal iz dneva v dan, počela zaresne stvari in uganjala norčije.

⁵ ¹ Pravijo, da so že tedaj na palatinskem griču obhajali praznik luperkalij in grič naj bi bil dobil ime Palantij in potem Palatij¹⁰ po Palánteju, mestu v Arkadiji. ² Tam da je pred davnimi časi prebival Evander, ki je izviral iz te veje Arkadcev, in vpeljal ta praznik, ki ga je prinesel iz Arkadije, da dirkajo goli mladci v objestni igri na čast Panu Likajskemu, ki so ga Rimljani pozneje imenovali Inuus. ³ Ko so se predajali igri – praznik je bil splošno znan – so jih iz jeze zaradi izgubljenega plena iz zasede napadli razbojniki, in medtem ko se jim je Romul s silo postavil po robu, so ujeli Rema, ga kot ujetnika izročili kralju Amuliju in ga povrh še tožili. ⁴ Najhujša obtožba je bila, da sta brata vdiralala na Numitorjeva posestva in po njih plenila z zbrano tolpo mladcev, kakor da sta sovražnika v vojni. Tako so Rema predali Amuliju, da ga kaznuje.

⁵ Že od vsega začetka je Favstul upal, da sta njegova rejenca otroka kraljevske krvi, kajti vedel je, da sta bila izpostavljena na kraljev ukaz in da se čas, ko ju je sam prejel, ujema, vendar tega – razen ob ugodni priložnosti ali v stiski – ni hotel razkriti prezgodaj. ⁶ Prej se je znašel v stiski; zato se iz strahu izpove Romulu. Po naključju je tudi Numitor, ko je imel v rokah Rema in je izvedel, da ima brata dvojčka, primerjal njuno starost in njun prav nič suženjski značaj – in obide ga spomin na vnuka: s povpraševanjem se toliko približa istemu sklepu, da skorajda že prepozna Rema. ⁷ Tako se zadrigne zanka kralju okoli vratu. Romul se ga ne loti s krdelom mladcev, saj bi mu v odprtem boju ne bil kos, ampak ukaže, naj pridejo pastirji vsak po svoji poti ob določenem

9 Izraz pomeni volkuljo, pa tudi vlačugo.

10 Odslej v prevodu Palatin. O luperkalijah in mitu o Evandru kot prvem daljnem naseljencu na območju kasnejšega Rima, ki je nastal v 3. stoletju, prim. npr. Ovidijev *Rimski koledar*, 1.267 in nasl. ter 469 in nasl.; 5.99 in nasl.

času pred kraljevo palačo, in napade kralja. Z Numitorjevega doma mu z drugo četo, ki jo je zbral, pride na pomoč Rem. Tako ubije kralja.

6₁ V prvi zmedi Numitor razlaga, da so v mesto vdrtli sovražniki in napadli kraljevo palačo, in nato pozove za boj sposobno moštvo Albe na mestni grad, ki da ga je treba zavzeti z oboroženo posadko, potem pa, ko vidi, da mu prihajajo po izvršenem uboju naproti mladi možje z radostnimi čestitkami, pri priči skliče ljudstvo na zborovanje in mu poroča o bratovem zločinu proti sebi, o izvoru vnukov, kako sta bila rojena, kako vzrejena, kako prepoznana, ter o umoru tirana in kako ga je sam pripravil.¹¹ 2 Ko mladca v urejenem sprevedu prikorakata skozi zborovalce in pozdravita kralja, svojega deda, v en glas zahrumi vsa množica in prizna kralju naslov in oblast.

USTANOVITEV RIMA

3 Tako je bila Numitorju prepuščena oblast v Albi, Romul in Rem pa sta si zaželela, da bi na kraju, kjer sta bila izpostavljena in vzgojena, ustanovila mesto. Res je število Albancev in Latinov že preveč naraslo, poleg tega so bili tu še pastirji – in vsi skupaj so zlahka obetali, da bosta Alba in Lavinij majhna v primeri z mestom, ki bo šele nastalo.

4 Te zamisli je skazilo podedovano zlo, oblastizeljnost, ki je iz zelo nedolžnega povoda rodila sramoten prepir. Ker sta bila dvojčka in med njima ni moglo biti razlike v starosti, naj bi bogovi, pod katerih varstvom so bili ti kraji, s ptičjimi znamenji določili tistega, ki naj dá novemu mestu ime in mu po ustanovitvi zavlada; zato izbere Romul za opazovališče ptičjega leta Palatin, Rem Aventin.

7₁ Pravijo, da se je znamenje najprej prikazalo Remu, šest jastrebov; komaj je bila novica sporočena, ko se je Romulu prikazalo dvojno število in obe skupini pristašev sta pozdravljali vsaka svojega kralja, prvi so terjali kraljevsko oblast glede na čas, drugi glede na število ptičev. 2 Zato so se sprli in v jezi se prepir sprevrže v krvav spopad; Rem pade, zadet v bojnem metežu.

3 Bolj znano je izročilo, da je Rem bratu v posmeh preskočil novo obzidje, nakar ga je jezni Romul ubil in še ozmerjal: »Tako se mu zgodi, kdorkoli preskoči moje obzidje«.

Tako se je Romul sam polastil oblasti; novoustanovljeno mesto je dobilo ime po ustanovitelju. Najprej je utrdil Palatin, na katerem

11 Iz tega je sklepati, da Numitor Rema oprostil, ker je slutil, da ima pred seboj vnuka, in ga pozval, naj kaznuje Amulija, prim. 5.6.

je zrastel. Drugim bogovom je žrtvoval po albanskem, Herkulu po grškem¹² obredu, kakor ga je vpeljal Evander.

HERKUL OB TIBERI

⁴ Ko je Herkul ubil Geriona,¹³ je po pripovedki odgnal njegovo prečudovito lepo govedo in se blizu reke Tibere, ki jo je preplaval, goneč pred seboj čredo, utaboril na zelenem travniku, da bi si govedo v miru opomoglo na sočni paši, in utrujen od poti legel tudi sam. ⁵ Tam ga je, sitega od jedi in težkega od vina, premagal spanec, pastir pa, ki je živel blizu tega kraja, Kak po imenu, divji silak, je bil očaran nad lepoto goveda in ga je hotel odpeljati kot svoj plen. A če bi odgnal živino naravnost v svojo votlino, bi sledi kar same tja pripeljale njenega lastnika, zato je živali obrnil in jih za rep odvedel v jamo. ⁶ Herkul se je zbudil o prvem svitu, in ko je z očmi premeril čredo in opazil, da je nekaj manjka, je odšel do najbližje votline, če morda peljejo sledi vanjo. Ker pa je videl, da so vse sledi obrnjene ven iz jame in nikamor drugam, je začel zmeden in negotov takoj gnati živino proč s tega zloveščega kraja. ⁷ Ko je, kot se rado zgodi, začelo nekaj živali ob odhodu mukati, ker so pogrešale zaostale vrstnice, se je iz votline v odgovor razleglo mukanje zaprtih krav in Herkul se je obrnil. Kak je videl, da se vrača k votlini, in ga je hotel ustaviti s silo, a je zadet od gorjače zaman klical pastirje na pomoč in umrl.

⁸ Tem krajem je bolj s svojim ugledom kakor kot oblastnik tedaj vladal begunec s Peloponeza Evander, častivreden mož zaradi čudežnih pismenk, velike novosti med neomikanimi ljudmi, še častivrednejši zaradi svoje matere Karmente;¹⁴ tej so pripisovali božansko naravo in pred prihodom Sibile v Italijo¹⁵ so jo ta ljudstva častila kot prerokinjo. ⁹ Evander je bil vznemirjen spričo zbiranja pastirjev, ki so rojili okrog prišleka, očitno krivega uboja; potem ko je slišal, kaj je zagrešil in zakaj, si je ogledal postavnega moža, precej večjega in postavnejšega od drugih ljudi, in ga vprašal, kdo da je. ¹⁰ Izvedel je njegovo ime in kje je doma, in pri priči dejal: »Pozdravljen, Jupitrov sin, Herkul! Moja mati, ki skozi njena usta bogovi oznanjajo resnico, mi je prerokovala,

12 Žrtvovalec je pri Herkulovem oltarju (*Ara maxima*) nosil na glavi lovorjev venec, ni pa je imel ognjene; ženske niso smele biti navzoče.

13 Gerion, mitično bitje s tremi telesi; eno od Herkulovih dvanajstih del je bilo pripeljati njegovo govedo v Grčijo.

14 Preroška boginja, tudi zaščitnica porodnic.

15 Po rimski tradiciji v 6. stoletju. Livij ne omenja sibilinskih knjig, ki jih je vpeljal eden od Tarkvinijcev.

da boš povečal število nebeških prebivalcev in ti bo posvečen oltar, ki ga bo nekoč najmogočnejše ljudstvo na zemlji imenovalo *Ara maxima* in ga častilo po tvojem žrtvenem obredu.«¹¹ Herkul mu je podal desnico in rekel, da sprejema zaobljubo; postavil in posvetil bo oltar in izpolnil izrek usode.

¹² Tam je bila tedaj prvič darovana žrtev Herkulu: iz črede so vzeli izredno lepo kravo, za obred in pojedino pa pritegnili Potitijce in Pinarijce, najslavnejši družini med takratnimi prebivalci teh krajev.

¹³ Po naključju je nanoslo, da so bili tisti čas navzoči Potitijci, in postregli so jim z drobovino, Pinarijci pa so prišli na pojedino šele, ko je drobovine že zmanjkalo. Zato je ostal običaj, da Pinarijci, dokler je še živela ta družina, na slovesni pojedini niso smeli jesti droba. ¹⁴ Potitijci, ki jih je poučil Evander, so bili mnogo rodov najvišji svečeniki tega češččenja, dokler ni bila slovesna služba družine prenesena na državne sužnje in je rod Potitijcev izumrl.

¹⁵ Edinole ta tuji kult med vsemi drugimi je vpeljal Romul, že tedaj pospeševalec nesmrtnosti, porojene iz vrline, h kateri ga je vodila njegova usojenost.